

TÜRKİYE’DE KOLAN DOKUMACILIĞI: GÜZELPINAR KÖYÜ (DENİZLİ) ÖRNEĞİ

*KAHVECİOĞLU, Habibe
TÜRKİYE/TURÇIA

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de kolan dokuma yapılan bölgeleri kapsayan araştırma evreninden, örneklem kümesi olarak Güzelpınar Köyü (Denizli) kolan dokumacılığı seçilmiştir.

Bildiride, kolan dokumacılığının Türkiye ve dünyadaki tarihsel süreç içerisindeki durumundan, kullanılan teknik ve kullanım alanlarından genel olarak bahsedilmiştir. Güzelpınar köyüne gidilerek alan araştırması yapılmış, yapılan uygulamalar ve dokunan örnekleri incelenmiştir. Kolan dokumalar; hammadde, araç-gereç, kullanılan teknik, renk, desen ve kullanım alanları açısından değerlendirilmiştir. Güzelpınar Köyünde kolan dokumalar; çarpanalı, gücü tahtalı (delikli seren) ve gücü tahtası kullanılmadan olmak üzere üç farklı teknikte dokunmaktadır. Yörede kolan dokumacılığının hammadde, renk ve desen açısından değişime uğradığı, teknik olarak ise aslına sadık kalındığı tespit edilmiştir. Geçmişte doğal boyalarla yapılmış yün iplikler kullanılırken, günümüzde piyasa da hazır satılan iplikler tercih edilmektedir. Bu nedenle kullanılan renklerde de değişim söz konusudur. Kolan dokumalar geçmişte yaygın bir kullanım alanı olmasına rağmen günümüzde sırtta çocuk taşımakla ve çeyiz sandıklarında yadigar olarak beklemekle sınırlı kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kolan dokumacılığı, Türkiye, Denizli, Güzelpınar.

ABSTRACT

Belt Weaving in the Turkey:example of Güzelpınar Village

In this study, from the research population that consists of belt weaving regions in Turkey, Guzelpınar village (Denizli) belt weaving is taken as

* Dr. Pamukkale Üniversitesi, Denizli Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü, hkahveci@pau.edu.tr, hkahveci@gmail.com.

sampling cluster.

In this paper it is mentioned about the state of belt weavings in historical period of Turkey and World, and also used technique and usage area. Area research is done in Güzelpınar village, applications and weaved samplings are inspected. Belt weavings are considered on account of raw material, equipment, used technique, color, figure and usage fields. Belt weaving in Güzelpınar village is weaved in three different ways: cardweaving, reed boarded (delikli seren) and without reed board. It is determined that belt weaving in the region has changed in terms of raw material, color and design but technique remains as original. While natural painted wool fiber used, today the fibers that are sold in the market are used. Thus there is a change in the colors that are used. In spite of having a wide usage area in the past, today it is only used for carrying child at the back and as remembrance at dowry box.

Key Words: Belt weaving, Türkiye, Denizli, Güzelpınar.

1. Giriş

Dokumacılık pek çok yazılı kaynakta da bahsedildiği gibi dünyanın en eski sanatlarından biridir. Bu eski el sanatının ilk kez nerede, nasıl ve ne zaman başladığı konusunda kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular ışığında yeni teoriler ortaya atılmaktadır.

Dokumacılıkta düne kadar en eski medeniyet olarak tanıdığımız Mısır, daha sonra yerini Mezopotamya'ya terk etmiştir. Bugün ise bütün gözler Orta Asya'ya çevrilmiştir ve otoriteler kesin sonucun yakın olduğu görüşünde birleşmektedir. Ancak, araştırmalar henüz devam etmekte ve zaman her geçen gün bizi yeni buluntularla karşılaştırmaktadır.

Nitekim; 1962 yılında Çatal Höyük'te yapılan kazılarda Neolitik devire ait olduğu tahmin edilen dokuma parçalarının bulunması M.Ö. 6000 lerle Anadolu'yu da bu konuda ön plana çıkarmış bulunmaktadır. Dünyanın şimdiye kadar elde edilen en eski örnekleri olan bu dokuma parçalarının teknik yönden de ileri bir seviyede olmaları daha ilkellerinin de bulunacağı düşüncesiyle, dokumacılığın başlangıcını çok daha derinlerde aramamız gerektiğini göstermektedir (Yağan, 1978: 9).

Anadolu'da yapılan kazılar, dokumacılığın çok eski bir tarihe sahip olmasının yanı sıra yaygın olma özelliğini de ortaya koymaktadır. Örneğin, Hatuşaş'ta yapılan kazılarda bulunan tabletler, eti dokumacılığının varlığı

ğını kanıtlamakta, Mersin Yumuktepe’de yapılan kazılarda çıkan tezgah ağırlıkları ve tezgah yerleri, Denizli Beyce sulatan’da bulunan ağırşak ve tezgah parçaları, Diyarbakır Çayönü kazılarında bulunmuş, M. Ö. 6500’e tarihlenmiş, keten parçası, dokumacılığın başlangıcı ve Anadolu’daki kökleri hakkında bilgilerimizi oluşturmaktadır.

Böylece hem dünyanın bilinen en eski dokuma izinin Anadolu’da olduğu hem de yün, ipek, keten, pamuk olarak tüm doğal liflerle yapılan dokumacılığın Anadolu’da yaygın olduğu ortaya konulmaktadır (Atalayer, 2006: 455).

Anadolu’da tarih öncesi dönemlerde kullanılan dokuma tekniklerinden birisi de kolan dokumacılığıdır. Enleri dar, boyları oldukça uzun olan şerit halindeki çözümlü dokumalara genel olarak “kolan dokuma” adı verilmektedir.

Kolan dokumalar kullanılan araca ve tekniğe göre kartlı ya da kartsız olarak iki gruba ayrılmaktadır. Çözümü yüzölçümlü dokumaların kartlarla dokunan örneklerine “çarpana dokuma” ya da “kartlı kolan dokuma” adı verilmektedir. Çözümü ve atkı olarak bilinen iki iplik sisteminin temel oluşturduğu, yün, kıl, pamuk ipliklerle yer tezgâhında dokunan, kartların yerine gücü çubuğunun kullanıldığı, bu çubuk vasıtasıyla açılan ağızlıktan geçirilen atkı ipliklerinin sıkıştırılmasıyla elde edilen, çözümü yüzölçümlü şerit halindeki dokumalara “kolan dokuma” ya da “kartsız kolan dokuma” denilmektedir.

Kolan dokuma ile çarpana dokuma aynı gibi görünse de kullanılan araç ve teknikten kaynaklanan farklılıklar söz konusudur. Kolan dokuma, üç ayak, tevni, tavnı, kondu gibi isimlerle anılan yer tezgâhında dokunur. Çarpanalı dokuma ise özel bir tezgâh gerektirmeden çarpanlar yardımı ile dokunur (Sarıoğlu, Ergenekon, Ülger ve Başaran, 2004: 14).

Yalman (1977: 472); aslı göçebe olup sonradan yerleşmiş köylerde yürükler seyrek olarak kullanılan tezgaha “kolan veya kon” tezgahı adı verildiğinden ve iki çeşidi bulunduğundan bahsetmektedir. Kolan tezgahı; karşılıklı direklere tek kat olarak bağlanan, istenilen ölçüye göre boy salan tezgah olarak tanımlamakta ve ismini de kolandan aldığını belirtmektedir. Kon tezgahı ise; iki direkt arasında uzun şeyleri dokuyan ve sarma iplerden meydana gelen tezgah olarak tanımlamaktadır.

Deri, ince ağaç levha, karton, fildişi vb. malzemeden dörtgen veya çokgen şeklinde kesilmiş ve köşelerine birer delik delinmiş dokuma aracına çarpana denir. Çarpanaların deliklerinden birer iplik geçirilip, bu levha-

ların 90° veya 180° döndürülmesiyle ve araya atkı atılmasıyla elde edilen şerit halindeki dokumalara da çarpana dokumaları denilmektedir (Aytaç, 1997: 20).

Kolan; Anadolu'da, sırtta çocuk taşımak, çocuk belek (kundak) bağı (küçük çocuklar bez veya kumaşla sarıldıktan sonra bağlanır; bu işleme beleme, bağlama ya da belek bağlama denir.) olarak kullanmak, beşik bağlamak, sırtta yük taşımak ve çuvalların kolayca taşınabilmesi amacıyla, çuval kenarlarına dikmek için dokunmaktadır (Deniz, 200: 29).

Yürüklerde dar olarak dokunan kolanlar özel olarak "Çekipi" olarak adlandırılmaktadır (Yalman, 1977: 461).

Türkiye'de de göçer topluluklarda başlayan kolan dokumacılığı, eski bir gelenek uyarınca Yörük'lerin yaşadığı bölgelerde halen devam etmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalarda Amasya, Ankara, Afyon-Emirdağ, İçel-Tarsus, Elazığ, Kayseri çevre ve köylerinde, Karadeniz Bölgesinde çarpana ve kolan dokuma örnekleri tespit edilmiş, azda olsa devam ettiği görülmüştür (Sarioğlu, ve d. 2004: 21).

Denizli'de kolan dokumacılığının yapıldığı nadir bölgelerden biridir. Ancak bölgede kolan dokumacılığı Yörük'lerin yaşadığı çok az sayıda ilçe ve köylerde yapılmakta ve gün geçtikçe hammadde, teknik, renk ve desen açısından bozulmakta ve kaybolmaktadır. Güzelpınar köyünde kolan dokumacılığı geleneksel yöntem ve tekniklerle az da olsa halen yapılmaktadır.

Bu araştırmada, Denizli ili Güzelpınar köyünde yapılmakta olan kolan dokumalarda kullanılan araç-gereçler, motif, renk ve teknik özellikler ile kolan dokumaların kullanım alanları incelenmiştir.

2. Güzelpınar Köyü

Güzelpınar köyü Denizli merkez ilçeye 26 km uzaklıkta olup, Akköy ilçesine bağlı bulunmaktadır. Osmanlı-Rus savaşı sırasında Kafkasya'dan göç eden Dağıstanlı bir grup Türk Akköy'e gelip yerleşmiştir (Anonim, 1998: 273). Akköy, Denizli için önemli bir turizm merkezi olan Pamukkale'ye 4 km uzaklıkta olup turizm açısından önemli bir yerleşim yeridir. Güzelpınar köyü, Merkez ilçeye yakın olmasına ve turistik bir bölge içerisinde yer almasına rağmen geleneksel bir el sanatı olan kolan dokumacılığı günümüze kadar ulaşabilmiştir.

3. Kolan Dokumacılığının Tarihsel Gelişimi

Kolan, işlevselliği açısından eski çağlardan günümüze kadar pek çok

toplumda, yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur. Kolan dokumacılığı kullanılan araç ve tekniğe göre kartlı (çarpanalı) ve kartsız olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Ancak kolan dokumacılığının tarihçesini araştırdığımızda kartsız dokunmuş kolanlarla ilgili detaylı bir bilgiye ulaşamamıştır. Kartsız kolan dokumalar tekstil örneklerinin çoğunda yaşandığı gibi zamanın azizliğine uğramış, maalesef ki günümüze kadar ulaşamamıştır. Kolan dokumacılığının başlangıç tarihi ile ilgili elde edilen bilgiler çarpanalı kolan dokumalarla sınırlı bulunmaktadır. Çarpanalı kolan dokumalara ait ilk tarihsel bilgilere M.Ö. 3000 yılında Susa Mabedinin temelinde bulunan doğa şartlarına karşı dayanıklı fildişi malzemedan yapılmış çarpana levhaların ortaya çıkması sayesinde ulaşılabilmiştir.

Ancak çarpanalı kolan dokumacılığının başlangıç tarihi ve yeri ile ilgili olarak araştırmacıların farklı ve çelişkili ifadeler kullandıkları dikkat çekmektedir. Çarpanalarla dokunmuş en eski buluntu “Ramses Kuşağı” olarak anılan bir eşarptır. 342 tabletle gerçekleştirilen bu eşarbin göğüs ve omuzların üstüne örtülmek için dokunduğu sanılmaktadır. Beyaz renkli dokunan orta kısım, renkli kenar bordürleri ile mavi, kırmızı, sarı ve yeşille çevrelenmiştir. Bu eşarp geçen yüzyılın ortasında Memhis’ten (Yukarı Mısır) satın alınmıştır. Şu anda Liverpool Arkeoloji Müzesinde saklanmaktadır.

Mısır’da eski imparatorluğa ait heykeller ve tasvirlerin üzerinde de Firavun mezarlarını süsleyen resimlerde tabletleli kolan dokumalarına ait şekillere oldukça sık rastlanmaktadır (**Fotoğraf 1**) (Kosswig, 1970: 87).

Çarpanalı kolan dokumacılığının Hıristiyanlık döneminden binlerce yıl önceleri kullanıldığı, Batı ve Kuzey Avrupa’ya Mısır’dan Roma yoluyla yayılmış olduğu ihtimalinin kuvvetli olduğu bildirilmektedir (Crockett, t.y.: 12). Kosswig’e göre (1970: 86) tabletleli kolan dokumacılığı Mısır’dan Akdeniz Ülkelerinin sahillerine yayılmış olup, Cezayir, Tunus ve Fas’ta yüzyılımızın başına kadar devam ettiği görülmektedir.

Delatbe (1899), M.Ö. ilk yüzyıllara ait Tunus’taki Puni mezarlarında, 200 kadar, köşeleri delinmiş levhacıkların bulunduğundan söz etmektedir ki, bunlar çarpana olarak kabul edilmektedir. Aynı tipte buluntular Kartaca’da da bulunmuştur.

Pierre pagnon (1876) Kafkasya’da, Reulaux (1880-1884) Benar’da ve knapp (1888) Taşkent’te çarpana dokumacılarını işbaşında görmüşlerdir. Schinnerar Bosna’da çarpana ile dokuma yapan kadınları bulmuştur (Aytaç, 1997: 22).

Schermann 1911-1913 yıllarında bu dokuma sanatının Birmanya ve Himalaya ülkelerinde çok yaygın olduğunu, Daryeeling'te bir Budist dokumacılık okulunda tabletli kolan dokumacılığının ders olarak okutulduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda Schermann 1911-1913 yıllarında İstanbul'da da bir dokumacıyı işbaşında gördüğünü belirtmektedir (Kosswig, 1970: 87).

1897 yılında Gürcistan'da silahçı dükkanlarında, erkeklerce hazırlanan altın kuşak ve bantlar, oyun kağıtlarından yapılmış Kafkas tabletleri o zaman Rus müzesinde sunulmaktaydı. 1902 yılında Berlin sanatlar ve el sanatları müzesinde tabletli kolan dokumacılığı sergisi ve yapılış biçiminin gösterilmesinden sonra bir moda akımı doğmuş ve o zamanın kadın magazinlerinde örnekler ortaya çıkmaya başlamıştır .

Çarpanalı kolan dokumacılığı dünyanın birçok yöresinde popülerliğini korumuştur. Bu yüzyılda üzerinde Jerusalem (Kudüs) yazılmış tabletlerle dokunmuş bantlar Filistin'lilerce turistlere satılmıştır. Yunanistan'da ulusal kostümlerin, çorapların kırmızı bağları tabletlerle dokunmuştur. Kuzey Afrika'da hasat kayışları için kalın tabletle dokunmuş bantlar kullanılmıştır. Elbise kenarlarına işlenmek için hazırlanan bantlar ise suni ipekle yapılmıştır. Fas'ın Meknes bölgesinde halen birçok tabletli kolan dokumacısı çalışmaktadır.

Çarpanalı kolan dokumacılığı Asya ve Orta Doğu'da doğduğu günden itibaren varlığını sürdüren bir sanattır. Burmaya ve onu çevreleyen Güneydoğu Asya'ya Çin ve Hindistan'dan ulaşmıştır. Bu bölgelerde yapılan tabletli kolan dokumaları halen ihraç maddesi olmaktadır. Japon tabletli kolan dokumacılığı, düz dokuma olarak, çoğunlukla ipek kullanılarak hazırlanmış, basit desen özellikleri ile bilinmektedir. Çin'in en çarpıcı tabletli kolan dokuma mamülleri zikzak desenli, 6 delikli tabletlerle dokunmuş, ağır, sık dokulu, eğer kayışlarıdır. Burma tabletli kolan dokumacılığı din ile yakın ilişkilidir. Üzerinde özel yazı bulunan rahip kemeri ve özel bantlar yüzyıllardır dokunmaktadır. Bu dokumacılık Doğu ve Ortadoğu'nun birbirinden uzak birçok yöresinde geliştirilmiştir. Birçok Doğu, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde hala bu yöntemle kemerler dokunmaktadır (Daltaban s. 37-38).

Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarının yaşam tarzları gereği, sürekli yer değiştirmeleri sonucu, kolan dokumaların kullanım ve çevre şartlarına bağlı olarak zamanla yıprandığını varsayarsak, bu dokumanın ilk ne zaman ve nerede kullanıldığını tespit etmek oldukça zordur. Ancak çok

eski tarihlerden itibaren Türk topluluklarının kolan dokumacılığı ile uğraştıkları bilinmektedir.

Osmanlı dönemine ait belgelerde “kolan” olarak geçen, çadır süslemelerinde, çadırların pencere detaylarında ve koşum takımlarında kullanılmış olan çarpanalı dokuma örnekleri Topkapı Sarayı Müzesi’nde sergilenmektedir (Sarıoğlu, ve d. 2004: 20).

Dr. H. Ritter’e göre 1. Dünya Savaşının başında Musul’da çarpana ile dokumacılık yapılmakta idi. Ancak daha sonraları Musul’da olduğu gibi Bağdat ve İstanbul çarşılarında da bu sanat kaybolmuştur (Aytaç, 1997: 22).

Türk topluluklar arasında çok eski çağlardan beri kullanılmakta olan kolan dokumacılığı, Anadolu’da Yürükler ve aşiretler tarafından az da olsa halen yapılmaktadır.

4. Kolan Dokumanın Kullanım Yerleri

Kolan dokumacılığının göçer topluluklarda başlayan geleneksel kullanım alanları halen Türkmen’lerin yaşadığı bölgelerde devam etmektedir. Hatta günümüzde geleneksel kullanımın yanında farklı alanlarda da kullanılmakta ve değişik isimler almaktadır (Kahvecioğlu ve Akakça, 2006: 475).

4.1. Giyimde kullanılan kolanlar

Kadın ve erkek giyiminde çarpana ile dokunmuş kolanlar görülmektedir. Kadının giyiminde kullanılan kolanlar, kuşak adını almakta ve üzerlerindeki motiflerin dışında bazı süsler eklenerek kullanılmaktadır (Aytaç, 1997: 23).

4.2. Çocuklarda kullanılan kolanlar

Kolanlar beşik bağı, kundak bağı ve çocuk bağı olarak kullanılmaktadır (Erbek, 1984:15). Ayrıca Denizli ve çevresinde kolanlar kolanlar, çocuk bağının yanı sıra tarlada çalışmaya giden kadınlar tarafından çocuklarını sıcaktan korumak için ağacın altına kumaştan çadır kurmada da kullanılmaktadır (Kahvecioğlu, 2006: 476).

4.3. Taşımacılıkta kullanılan kolanlar

a) Dırmaç ipi; Karadeniz yöresinde sepetlerin taşınmasında kullanılan çarpanalara bu isim verilmektedir.

b) Çuval tutacağı; Anadolu’da kullanılan tüm çuvalara, (alaçuval, un çuvalı, erzak çuvalı gibi) her iki yanına taşımada ve yüklemde kolaylık sağlaması için çarpanadan yapılmış çuval tutacakları eklenmektedir (Erbek, 1984:15).

c) Sal kolanı; Denizli yöresinde, kilime sarılmış cenazenin sal denilen dört

kulplu taşıma aracına bağlanmasında kullanılan kolana sal kolunu denilmektedir.

4.4. Hayvanlarda kullanılan kolanlar

Binek olarak ve eşya taşıma işlerinde kullanılan hayvanların eğerleri ayrı biçimlerde. Fakat her iki çeşit eğerde de dokuma kolan ve kuşaklar kullanılır. Cirit oyunlarında, gelin alaylarında at yarışlarında bu süslü kolan ve kuşaklar daha da önem kazanır. Eskiden, saltanat arabaları gibi arabalar da kolan ve kuşaklarla süslenirdi (Aytaç, 1997: 24-25).

Kolanlar hayvanlarda; terki bağı, gem yular, dizgin, deve atkıları, kolanlar, eğer süsleri, kol ipi, araba süsleri olarak kullanılmaktadır (Erbek, 1984: 15).

4.5. Çadırlarda kullanılan kolanlar:

Anadolu'da göçerler, karaçadır, alaçayık veya alaçık ve topakev kullanmaktadır. Karaçadırın kazıklara bağlanması, topakevin keçelerinin serilmesi ve kubbenin tutturulması, alaçayıkta hem keçenin hem de yerle olan bağlantının sağlanması genellikle çandır ipi denilen çarpanalarla sağlanır.

4.6. Diğer kullanım alanları:

Yukarıda sayılan kullanım alanları dışında kolanlar; barutluk, fişek çantası, kılıç askısı, yay kurmak için kement, kur'an bağı, terlik ve takunya alınlığı olarak kullanılmaktadır (Erbek, 1984: 15).

Günümüzde çarpana dokumalar, gerek süsleme ve süslenme gerekse ticari amaçla olsun pek çok tasarımda kullanılmaktadır. Bunlar bavul kayışlarında, örtü kenarlarında, yastık, pano, kitap ayracı, takı, şal, yelek, kemer, çanta gibi pek çok üründe kullanılabilir.

5. Güzelpınar Köyü Kolan Dokumacılığı

Köyde kolan dokumalar; çarpanalı, gücü tahtalı (delikli seren) ve gücü tahtası kullanılmadan olmak üzere üç farklı teknikte dokunmaktadır. Dokunan kolanlara, kolan teriminin yanında çekipi, gücüne kolanı veya kullanıldığı yere; göre eşek kolanı, çocuk kolanı, at kolanı ve/veya terki bağı, cenaze için kullanılabilecek sümük sargılı, odun taşırken kullanılabilecek tahtacı kolanı, çuval kulpu gibi adlar verilmektedir (Sultan Gön, Hanım Girdal, Ayşe Kahraman). Ayrıca yörede cenaze kilime sarılarak sal denilen dört kulpu taşıma aracına konulmakta ve kayıp düşmemesi için kolanla bağlanmaktadır. Bu kolana da sal kolanı denilmektedir.

Yörede dokunan kolanların uzunlukları 2,5 ile 4 metre arasında değişmektedir.

5.1. Gücü tahtası (delikli seren) kullanılarak dokunan kolanlar

Kolan dokumada, ağaçtan yapılmış 30 x 20 cm ebadında, uçları ovalleştirilmiş dikdörtgen bir araç kullanılmaktadır. Dikdörtgenin uzun üst ve alt kenarında çözümlerin geçirilmesi için 10 ile 14 arasında değişen delikler bulunmaktadır (**Fotoğraf 2**). Yörede gücü tahtasına delikli seren yada kolan tahtası da denilmektedir (Ummahan Soyel). Atkılarını sıkıştırmak için kullanılan ağaçtan yapılmış araca kılıç yada kirkit denilmektedir (**Fotoğraf 3**). Çözümlerin bağlandığı çözümlü çubuklarına köyde kazık da denilmektedir. Çözümlü ipliği olarak piyasada satılan orlon çile veya yumakların yanında eskiden olduğu gibi, koyun ve keçi kılından yapılmış iplikler de kullanılmaktadır.

Bu teknik ile dokunan kolanlarda genellikle iki renk iplik kullanılmaktadır. Gücü tahtasının üst sırasındaki deliklerden bir renk, alt sırasındaki deliklerden ise diğer bir renk geçirilmektedir (**Fotoğraf 4**). Her delikten iki adet çözümlü geçirilmektedir. Atkı ipliğinde genellikle çözümlü ipliğinden farklı bir renk kullanılmaktadır.

Çözümlü çubuğuna bağlanan bir renk çözümlü ipliği, gücü ağacının üst sırasındaki deliklerden iki adet olacak şekilde kopartılmadan sırası ile geçirilmektedir. Sonra diğer bir renk çözümlü ipliği alt sıradaki deliklerden geçirilmekte ve çözümlü çubuğuna düğüm atılması ile çözümlü çözme işlemi tamamlanmaktadır. Çözülen çözümlü iplikleri farklı renkte sağlam bir iplikle gücülenerek dokuma işlemine başlanmaktadır. İlk sırada gücü ipliği yardımcı ile alt delikten geçen çözümlü iplikleri yukarıya çıkmakta ve açılan ağızlıktan atkı ipliği geçirilerek kılıç yardımcı ile sıkıştırılmaktadır. İkinci sırada yine gücü yardımcı ile üstte olan çözümlü alta, altta kalan çözümlü ise üstte çıkartılarak, açılan ağızdan tekrar atkı ipliği atılmaktadır. Dokumaya bu iki işlemin tekrarlanması ile devam edilir. Dokuma işlemi tamamlandıktan sonra kolanların kenar iplikleri saç örgüsü, koza, boncuk vb. malzemelerle süslenerek temiz görünmesi sağlanmaktadır.

Çözümlü tahtası kullanılarak dokunan kolanlarda enine çizgili motifler elde edilmekte olup, bunlara dişeme ve tarak denilmektedir (**Fotoğraf 5a ve 5b**). Tarak motifi evlilik ve doğumu simgelediği gibi nazara karşı da kullanılmaktadır (Akpınarlı, Ortaç, 2006: 235). Dişeme motifinin ise bazı yörelerde bereket ve uğurla ilgili inanışlar için kullanıldığı bilinmektedir (erbek, 1984: 15).

5.2. Gücü tahtası kullanılmadan dokunan kolanlar

Bu dokuma tekniğinde de kolanlar genellikle iki renkli olarak dokun-

maktadır. Ancak bu teknikte çözümleri geçirmek için gücü tahtası kullanılmamaktadır. Çözgü çubukları dokunacak kolanın uzunluğunda karşılıklı olarak yere çakılmaktadır (**Fotoğraf 6**). Kolanın kalınlığına göre çözgü sayısı belirlenmektedir. Kenar rengi olarak kullanılacak çözgü ipliğinin sayısı diğer çözgü ipliğinin sayısından daha fazla olmaktadır. Birinci renk çözgü ipliği çözgü çubuğuna düğümlenerek karşıdaki çözgü çubuğuna sarılır ve istenilen sayıda çözgü elde edilinceye kadar çözgü çözmeye devam edilir. Bu işlem tamamlanınca aynı şekilde ikinci çözgü ipliği de çözülür. Çözgü çözüme işleminden sonra çözgü ipliklerine farklı bir iplik ve dikdörtgen bir tahta çubuk yardımı ile ağızlık açma işlemi yapılmaktadır. Bu sayede tek sayılı çözümler üstte çift sayılı çözümler ise altta bırakılmaktadır. Bu işlemden sonra tahta çubuğun altında kalan çözümler dayanıklı bir iplik yardımı üstte kalacak şekilde gücülenmektedir (**Fotoğraf 7**). Yörede gücülme işlemine “dıldılama” da denilmektedir (Ayşe Kahraman). İlk sıradaki gücü ipliği yardımı ile çift sayılı çözümler yukarıya çıkmakta ve açılan ağızlıktan atkı ipliği geçirilerek kılıçla sıkıştırılmaktadır. Daha sonra gücü ipliğinin serbest bırakılması ile çift sayılı çözümler altta kalmakta ve ağızlık çubuğunun yardımı ile tek sayılı çözümler üstte çıkmaktadır. Açılan ağızlıktan atkı ipliğinin geçirilmesi ile ikinci sıra tamamlanır (**Fotoğraf 8**). Dokumaya bu iki işlemin tekrarı ile istenilen uzunluk elde edilene kadar devam edilir.

Gücü tahtalı yapılan dokumada olduğu gibi istenilen uzunluk elde edilene kadar dokumaya devam edilir. Kolan uçları saç örgüsü, koza, boncuk vb. malzemelerle temizlenmektedir. Bu kolanlara, çözgü ipliklerine gücülme işlemi yapıldığı için yörede “gücüm kolan” da denilmektedir. Bu dokuma tekniğinde de elde edilen motiflere tarak ve dişeme denilmektedir.

5.3. Çarpına kullanılarak dokunan Kolanlar

Güzelpınar köyü ve çevresinde yapılan çarpanalı kolan dokumalarında deri ve ağaç kullanılarak dörtgen ve sekizgen şeklinde hazırlanmış, köşelerinde birer delik bulunan çarpanalar kullanılmaktadır (**Fotoğraf 9**). Dokumada kullanılacak çarpına sayısı kolanın genişliğine göre 8 ile 20 arasında değişmektedir. Çözümler çözgü çubukları yardımı ile hazırlanmaktadır. Çözgü çubukları dokunacak kolanın uzunluğu kadar mesafede karşılıklı olarak toprağa çakılmaktadır. Çözgü çubukları sayesinde çözgü ipliklerinin boyu aynı uzunlukta olmaktadır. Dokumada eskiden çoğunlukla koyun ve kuzu yününden çözgü iplikleri kullanılırken, günümüzde piyasada bulunan iplikler kullanılmaktadır. Bu nedenle günümüzde iste-

nilen her renkte kolan dokunabilmektedir.

Dokumada kullanılacak çözü yumağı karşıda bulunan çözü çubuğuna bir kez dolanarak diğer uçla yan yana getirilir ve kesilir. Desene göre çözü iplikleri önden arkaya yada arkadan öne doğru olmak üzere çarpananın iki deliğinden geçirilerek uçlarına düğüm atılır (**Fotoğraf 10a ve 10b**). Düğüm atılan iplik, çözü çubuğunun diğer ucuna geçirilir. Desene göre alınan diğer bir renk çözü ipliği aynı yöntemle kare şeklindeki çarpananın diğer iki deliğinden geçirilir. Bu işlemler her çarpana için tekrarlanır. Deliklerinden çözü iplikleri geçirilmiş çarpanalar sırası ile üst üstte konulmaktadır (**Fotoğraf 11**). Çözü geçirme işlemi tamamlandıktan sonra çözü çubuğuna yakın bir yerden çözü ipleri farklı bir ip yardımı ile sıkıca bağlanır.

Yörede dokuyucu kadınlar desen raporu hazırlamamakta, anneden öğrendikleri ve belleklerine yerleşen desenleri dokumakta yada var olan Yörük kilim desenlerinden ve doğadan etkilenmektedirler. Ayrıca kolan dokuyan kadınlar çözü ipliklerini çarpanalara geçirmede, sürekli dokudukları desenin çözü ipliklerinin, çarpanalardan geçiriliş sistemini gösteren, örnek çarpana kartlarından da yararlanmaktadır.

Dokumaya hazır hale gelmiş Çarpanalar desene göre 90° ileri yada geri çevrilmektedir. Bu çevirme sırasında üstteki çözülerle alttaki çözüler yer değiştirmektedir. Çarpanaların bir tur çevrilmesinden sonra kenar çözü ipliği renginde hazırlanmış atkı ipliği çözülerin arasından geçirilerek kılıçla sıkıştırılmaktadır. Çarpanalı kolan dokumalar çözü yüzü dokumalar olup, atkı ipliği yalnızca kenar atmalarında nokta şeklinde görülmektedir. Bu yüzden atkı ipliğinin renginin kenar çözü iplik rengi ile aynı olması tercih edilmektedir. Dokumaya çarpanaların çevrilmesi ve her çevrilişten sonra atkı ipliğinin geçirilmesi ile devam edilir. Çarpanalar sürekli ileri çevrilerek dokuma yapılıyorsa çözü iplikleri birbirine dolaşmaktadır. Dokuma sırasında çözü iplikleri zaman zaman çözü çubuğundan çıkartılarak düzeltilmekte ve dokumaya devam edilmektedir.

Güzelpınar köyünde simetrik iplik geçirme sistemi kullanılmaktadır. Genellikle çözüler orta simetri (çarpanaların yarısında iplik önden arkaya, diğer yarısında ise arkadan öne doğru geçirilir) veya 2'li simetri sistemi (tek sayılı çarpanalarda iplik önden arkaya, çift sayılı çarpanalarda ise arkadan öne doğru geçirilir) kullanılarak geçirilmektedir. Çarpanalar hep ileri çevrildiği gibi 2 ileri 2 geri, 4 ileri 4 geri ve 8 ileri 8 geri çevrilerek farklı motifler elde edilmektedir.

Araştırmamız sırasında daha çok dört köşeli kare çarpanalar ile dokunmuş kolan örneklerine rastlanmıştır. Bu kolanlarda çözümler, çarpanalardan orta simetri siteminde geçirilmektedir. Kolanların başlangıç ve bitişlerinde çarpanalar sürekli ileri çevrilmiştir. Ortada kalan kısımlarda ise çarpanaların 4 ileri 4 geri, 8 ileri 8 geri çevrilmesi ile farklı motifler elde edilmektedir. Yörede daha çok göz (yöresel tanımla gözlü, gözcüklü), dişeme, yaprak ve yılan başı motifleri kullanılmaktadır (Havana Kırtıl, Hanım Girdal ve Sultan Gön) (**Fotoğraf 12a, 12b ve 12c**).

Elde edilen eski dokuma örnekleri arasında sekiz köşeli çarpanalar kullanılarak dokunmuş kolanlara rastlanmıştır. (**Fotoğraf 13**). Hanım Girdal'a ait elimize geçen çarpana dokuma örneği 78 yıllık bir dokuma olup, sekiz köşeli 18 adet çarpana ile dokunmuştur. Kolanda kullanılan çözgü ipliği doğal koyun yününden olup, bitkisel boyalarla boyanmıştır. Çözgüler 2'li simetri iplik geçirme sisteminde geçirilmiş olup, çarpanaların 8 ileri 8 geri, 4 ileri 4 geri döndürülmesi ile farklı motifler elde edilmiştir. Örnek kolanında da görüldüğü gibi kartların farklı sayılarda çevrilmesi ile aynı kolan üzerinde birden fazla desen elde edilebilmektedir. Çarpanaların 8 ileri 8 geri çevrilmesi ile elde edilen kolan üzerindeki motiflerden birinin adına hatap başı (**Fotoğraf 14**), diğer motife ise yılan başı yöresel söylemlenilen başı denilmektedir (Hanım Girdal) (**Fotoğraf 15**). Dokumanın yüzeyi düz örgü dokusu görünümündedir.

Kolanda istenilen uzunluk elde edildiğinde çözgü iplikleri çubuklardan çıkartılır. Çıkartılan çözgü iplikleri ya değişik tekniklerde örülerek yada çeşitli ipliklerle hazırlanmış kozalarla temizlenmekte ve aralarına renkli boncuklar eklenmektedir. Örülen bu kısma koza bağı da denilmektedir. Kolanların süslemeleri kullanılacağı yere göre değişmektedir. Gelin kolanı, çocuk kolanı ve günlük giysilerde kullanılan kolanlar, cenaze taşımakta kullanılan sal kolanlarına göre daha renkli ve daha süslü hazırlanmaktadır (**Fotoğraf 16**).

Çarpana ile dokunan kolanlar, diğer tekniklerle dokunan kolanlara göre desen açısından daha zengin ve daha renkli olarak dokunmaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Kolan dokumacılığı, fazla araç gereç istemeyen, dokuma yapmak için özel bir mekana gereksinim duyulmayan, başka hiçbir teknikle yapılması mümkün olmayan ürünler oluşturulabilen, dokuması göreceli olarak kolay, oldukça masrafsız eski bir el sanatıdır. Bu özelliklerinin yanında işlevselliği nedeniyle de tüm dünyada olduğu gibi Anadolu'da da yaygın olarak

kullanılmıştır.

Anadolu'da kolan dokumacılığının nadir olarak yapıldığı köylerden birisi de Güzelpınar'dır. Ancak köyde kolan dokumayı bilen ve günümüzde de dokuyan 65 yaş ve üstü halen yaşayan birkaç kadın olduğu belirlenmiştir. Bu da kolan dokumacılığının yakın gelecekte bu kadınlarla birlikte yok olacağını hatta unutulacağını göstermektedir.

Güzelpınar ve çevresindeki köylerde Kolan dokuma örneklerine rastlamış olmamız, köylerde yerleşmiş olan çeyiz geleneği sayesinde olmuştur. Köyde çeyiz için hala kolan dokutulmaktadır. Yaşlılar ise cenazelerini sarmak için sandıklarında kolan bulundurmaktadır.

Köyde; gücü tahtalı (delikli seren), gücü tahtası kullanılmadan ve çarpana kartları kullanılarak olmak üzere üç farklı teknikle kolan dokuması yapıldığı belirlenmiştir. Gücü tahtalı ve tahtasız yapılan kolanlarda çözgü iplikleri çözgü çubukları (kazık) yardımı ile çözülmektedir. Bu iki teknikle dokunan kolanlar iki renkli olup, enine çizgili motifler elde edilmektedir. Elde edilen motifler, genellikle dişeme ve tarak olarak adlandırılmaktadır.

Çarpanalı kolan dokumalarda ise, dört köşeli ve sekiz köşeli çarpanalar kullanılmaktadır. Bu teknikte simetrik iplik geçirme sisteminin kullanıldığı, çarpanaların 2 ileri 2 geri, 4 ileri 4 geri ve 8 ileri 8 geri çevrilmesi ile çok çeşitli motiflerin elde edildiği tespit edilmiştir. Çarpana ile dokunan kolanlar renk ve motif açısından diğer tekniklere göre daha zengindir. Kartların farklı sayılarda çevrilmesi ile bir kolan üzerinde birden fazla motif dokunabildiği belirlenmiştir. Çarpanalı kolan dokumalarda nazara karşı koruduğu inanılan göz motifi ile birlikte yılan başı motifinin sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında hatap başı, yaprak ve dişeme motiflerinin de kullanıldığı görülmüştür.

Güzelpınar köyünde çarpana kolan dokumaların diğer kolan dokumalara göre daha zahmetli ve zor olduğu için son yıllarda dokunmadığı belirlenmiştir. Yörede çarpanası bulunan ve geçmişte çarpanalı dokuma yapmış 80 ve 91 yaşlarında iki kadın tespit edilmiştir. Ancak köyde çoğu kadının sandığında kayınvalidesinden, annesinden hatta büyükannesinden kalmış, çarpana ile dokunmuş kolanlara ve çarpana kartlarına rastlanmıştır.

Araştırmamız sırasında Güzelpınar köyü çevresinde yer alan Küçükdere, Kocadere köyleri ile Irlıganlı, Korucuk kasabaları ve Akköy ilçesi gibi çevre köy ve kasabalarda kolan dokuma yapıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu yerlere gidilerek konu ile ilgili araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda bu yerleşim alanlarında dokuma yapan kadınların aslen

Güzelpınar'lı olduğu evlilik ve göç nedeniyle köyü terk ettikleri anlaşılmıştır. Bu nedenle bu köy ve kasabalarda dokunan kolanların, Güzelpınar'da dokunan kolanlarla teknik, renk ve motif açısından benzerlik gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Denizli ve çevresinde kolanlara kullanıldığı yere göre, sal kolanı, taha-tacı kolanı, eşek kolanı, at kolanı, terki bağı, sümük sargılı, çocuk kola-nı, çuval kulpu, çekipi, gücüne kolanı gibi adlar verildiği belirlenmiştir (Sultan Gön, Hanım Girdal, Ayşe Kahraman). Yörede dokunan kolanlar; kadın giysilerinde peştemallerin üzerinde, erkek giysilerinde kuşakların üzerinde, çocuğu düşmemesi için beşiğe bağlamada, tarlaya çalışmaya gi-den kadının sırtına çocuk bağlamada, çuvallarının kenarlarına dikilerek yük taşımada, odun taşımada, kilime sarılmış cenazeyi sala bağlamada ve hayvan koşum takımlarında kullanılmaktadır.

Ayrıca yörede cenaze kilime sarılarak sal denilen dört kulpu taşıma aracına konulmakta ve kayıp düşmemesi için kolanla bağlanmaktadır. Bu kolana da sal kolanı denilmektedir.

Yörede yapılan araştırma sonucunda gençlerin çevrelerinde böyle bir maddi kültür varlığı olduğundan haberlerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak araştırmamız sırasında köyde yaşayan genç kadınlar konuya “acaba maddi bir getirisi olur mu” düşüncesiyle ilgi duymuşlardır. Ellerinde bulun-an dokumaların atalarından kalma ve kültürlerinin bir parçası olduğunun bilincinde olmadan, kendilerine ek bir gelir sağladığı taktirde bu işi seve seve öğreneceklerini belirtmişlerdir.

Kolan dokumacılığı Yörüklerin yaşadığı bazı dağ köyleri dışında artık dokunmamaktadır. Oysa kolan dokumacılığı, sağlamlığı, istenilen uzun-lukta dokunabilmesi ve desen zenginliği bakımından diğer dokuma çeşit-lerinden ayrılmaktadır. Bu nedenle kolan dokumalar hem çağdaş tasarımlarda hem de geleneksel boyutta rahatça kullanılabilir. Ancak oldukça eski bir dokuma tekniği olan çarpanalı kolan dokumacılığı gelişen teknoloji ve ihtiyaçların çeşitlenmesi nedeniyle gün geçtikçe önemini kaybetmektedir.

Güzelpınar köyü, Merkez ilçeye yakın olmasına ve turistik bir bölge içerisinde yer almasına rağmen geleneksel bir el sanatı olan kolan doku-macılığı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Ancak kolan dokumacılığı, turizm açısından önemli bir yörede yapılmasına rağmen, turizm pazarında gerek yeni tasarımlarla gerekse geleneksel ürün olarak yerini alamamıştır.

Bu nedenle kolan dokumacılığının varlığının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için, dokumacılıkla uğraşan köylerin tespit edilerek ya-

pılan dokumaların teknik ve desen özelliklerinin belirlenmesi, dokuyucunun desteklenmesi, üretilen ürünlerin pazarlanmasında yardımcı olunması, üretilen kolanların çağdaş tasarımlarda kullanılması, turizmde hediyelik eşya yapımında kullanılması gibi bir takım önlemler alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Anonim, (1998). **Türkiye'nin Parlayan Yıldızı Denizli**, T.C. Denizli Valiliği, Denizli.(s. 273).

Akpınarlı, F., Ortaç, H., S., (2006).” Oyalarda Motif ve Kompozisyon Özellikleri”, Denizli I. El Sanatları Kongresi (Uluslar Arası Katımlı), 10-12 Mayıs 2006,Denizli. (s. 235).

Atalayer, G., (2006). “Dünya Kültür Mirası Buldan’da Dokumacılık”, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-8 Eylül 2006, Denizli. (s.455-463).

Aytaç, Ç., (1997). **El Dokumacılığı**. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları:966, Ders Kitapları Dizisi: 314, Ankara. (s.20-32).

Crockett, c., (t.y.). Card Weaving. Pitman Publishing, London.

Deniz, B.,(2000). **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 215, Ankara. (s. 89).

Erbek, G., (1984). Çarpana “Dokumaları”. Türk Dokuma Sanatından Örnekler, Ak Yayınları, Türk Süsleme Sanatları Serisi: 8, İstanbul. (s.14-17).

Kahvecioğlu, H. ve Akakça, Z., (2006). ”Beyağaç İlçesi Uzunoluk Köyü Kolan Dokumacılığı”, Denizli I. El Sanatları Kongresi (Uluslar Arası Katımlı), 10-12 Mayıs 2006, Denizli. (s. 476).

Kosswig, L., (1969).“Çarpanacılık ve İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan Çarpana dokumaları”, Türk Etnoğrafya Dergisi, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, s.XII, Ankara. (s. 86-87).

Sarioğlu, H., Ergenekon, C., Ülger, N. ve Başaran, F. N., (2004). **Çarpanalı Dokumalar**. Ya-Pa Yayın Pazarlama Sanayi ve Tic. A.Ş., İstanbul. 14.

Yalman (Yalkın), A.R., (1977). **Cenupta Türkmen Oymakları II**. Kültür Bakanlığı Yayınları: 256, Kültür Eserleri:14, Ankara. (s. 461, 472).

Yağan, Ş. Y., (1978). **Türk El Dokumacılığı**. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 287, İstanbul. (s.9).

KAYNAK KİŞİLER

Hanım Girdal, 2007, 91 yaşında, Korucuk Kasabası, Denizli.

Ummahen Soyel, 2007, 80 yaşında, Güzelpınar Köyü, Denizli.

Sultan Gön, 2007, 76 yaşında Güzelpınar Köyü, Denizli.

Ayşe Kahraman, 2007, 75 yaşında, Kocadere Köyü, Denizli.

Havva Koç, 2007, 77 yaşında, Küçükdere Köyü, Denizli.

Havana Kırtıl, 2007, 71 yaşında Güzelpınar Köyü, Denizli.

Fotoğraflar Listesi

Fotoğraf 1. Mısır Firavun Mezarına Ait Duvar resmi (British Museum) (Fotoğraf: Demet Daltaban).

Fotoğraf 2. Kolan tahtası (delikli seren)

Fotoğraf 3. Kılıç

Fotoğraf 4. Gücü tahtasından çözümlerin Geçirilmesi

Fotoğraf 5a. Delikli seren ile dokunmuş dişeme motifi

Fotoğraf 5b. Delikli seren ile dokunmuş tarak motifli kolanlar

Fotoğraf 6. Çözgü çubuklarının çakılması

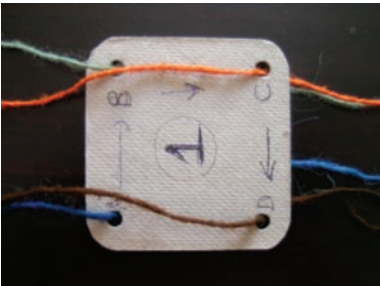
Fotoğraf 7. Çözgülerin gücülmesi

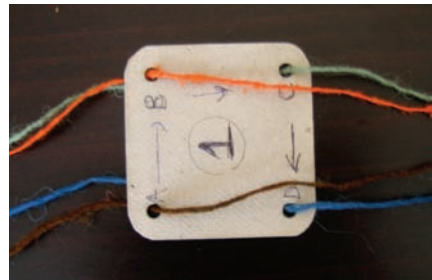
Fotoğraf 8. Atkının atılması ve kılıçla sıkıştırılması

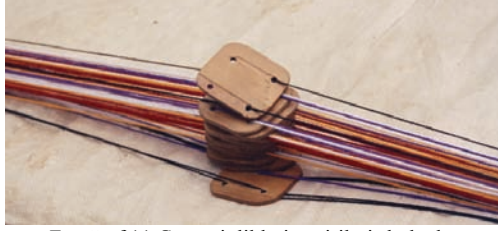
Fotoğraf 9. Çarpana kartları

Fotoğraf 10a.Çözgü ipliklerinin çarpanadan arkadan öne doğru geçirilmesi

Fotoğraf 10b.Çözgü ipliklerinin çarpanadan önden arkaya doğru geçirilmesi

Fotoğraf 11.Çözümlü iplikleri geçirilmiş kolanlar

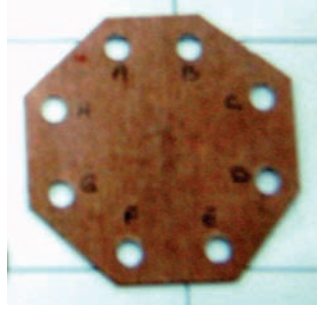
Fotoğraf 12a.Çarpanalı kolanda göz motifi

Fotoğraf 12b.Ortada dişeme, kenarlarda yaprak motifli kolan

Fotoğraf 12c. Yılan başı motifli kolan

Fotoğraf 13.Sekiz köşeli çarpana

Fotoğraf 14.Hatap başı motifi

Fotoğraf 15. Yılan başı motifi

Fotoğraf 16. Değişik renklerde dokunmuş
Gelin ve Çocuk kolanları
(Fotoğraf: Zeki Akakça /Denizli)

Fotoğraf 17. Çocuk kolanı
(Fotoğraf: Zeki Akakça/Denizli)

Fotoğraf 18. yük taşımada kullanılan kolan
(Fotoğraf: Zeki Akakça/Denizli)

